

language доби). Методологічний сенс формалістичного принципу остеронення поширюється й на аналіз формування та несподіваних виявів інтуїтивного формалізму на теренах української літературознавчої думки початку ХХ ст. Ідеться передусім про рефлексі семінару В. Перетца, що відбулися в дискусіях 20-х років. Визнання здобутків формального методу у виступах А. Шамрая, а у 30–40-х роках у працях М. Гнатишака та Д. Чижевського спонукало до ревізії взірців національної класики і в міру можливостей українських учених у тоталітарному просторі привернуло увагу до пріоритетів художньої форми. Спостереження над еkleктичністю, дискретністю рецепції формалізму в українському літературознавстві дозволяють авторові монографії вкотре наголосити на контроверсійності геокультурної ситуації в Росії та в Україні й укротре педалювати відсутність у вітчизняній думці стійкого інтересу до проблем літературної форми (наслідок цього – брак системних досліджень історичної динаміки жанрів (жанрових систем) в українській літературі).

Виявляється концептуальна суголосність у розумінні історії літератури автором

монографії й формалістами (Б. Ейхенбаумом, Р. Якобсоном), за логікою котрих історію літератури утворює множинність просторів, кожний із яких вибудовує власну структуру сприйняття і вступає в комунікацію з іншими. Не випадково книжку Я. Поліщука умовно завершують (попри її відкриту структуру) роздуми про існування постмодерної української літератури в пошуку нової ідентичності. Автор доходить переконливого висновку, який становить основу його власної концепції: “Забезпечивши рецепцію культурного чинника нарівні гри, постмодернізм тим самим засвідчив тяглість культурної традиції...” Отож оригінальне непересічне наукове дослідження Я. Поліщука запрошує до діалогу, накреслює шляхи для нових проєктів, формує теоретико-методологічне підґрунтя для ще не написаної історії української літератури, знаменним фактом якої воно стало.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блум Г. Західний канон. – К., 2007.

2. Перкінс Д. Чи можлива історія літератури. – К., 2005.

м. Одеса

Наталія Малютина

“VENI SANCTE SPIRITUS...”

Ірина Даниленко. Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 304 с.

Вибір теми рецензованої праці, на нашу думку, відповідає геополітичним і ментальним змінам соціально-культурної свідомості в Україні та Європі й тому отримує широку культурологічну мотивацію, що виходить за межі теорії літератури. Відповідну мотивацію автор формує через методологічну опозицію іманентного авторитету Слова у християнській культурі та його соціально-політичного приниження в політичній історії.

Така позиція переконує в необхідності “створення синтетичного дослідження, в якому на порівняльно-історичному, типологічному та контактному рівнях розкривалася б своєрідність функціонування молитви і споріднених з нею жанрів” (10).

В основних розділах монографії висвітлюється віршована молитва як літературознавча проблема; формування

традиції цього жанру у східнослов'янській словесній культурі XI–XVII століть; літературна молитва як переспів або стилізація канонічного молитвослів'я; літературна віршована молитва як авторська імпровізація: особисте звернення митця до вищих сил.

Методологія праці основана на комплексному аналізі матеріалу. Застосовуються типологічний, порівняльно-історичний, структурно-семіотичний, компаративний підходи.

Жанрове визначення молитви у праці дає змогу конкретизувати динамічну взаємодію літературно-естетичних та морально-етичних пріоритетів митців, а отже, виявляти “соціально-культурне обличчя нації” (15). Авторка переконливо розкриває еволюцію жанру літературної молитви.

Наприклад, викликає глибоке зацікавлення механізм та функції актуалізації сакрального першоджерела; еволюція домінантно-репрезентативних моделей індивідуально-авторської віршованої молитви; інтерпретація естетичних контекстів творів; визначення національної специфіки жанру української віршованої молитви.

Окремо слід згадати про особливе духовне проникнення і глибоку обізнаність автора щодо християнської молитовної традиції, виявлені в підрозділах “Тексти канонічних молитов у художній рецепції українських поетів” та “Традиція і модифікація жанрового коду особистої християнської молитви в книжній українській поезії XVI–XVIII століть”.

Посилаючись на авторитет С. Аверінцева та М. Гайдеггера, можемо говорити, що поезія серед словесних мистецтв дає змогу людині найглибше прислухатися до власного “бажання” Бога. Це вказує не так на “інтуїцію”, як на передрефлексивний етап поетичної інтенції та його взаємодію з ментальними схильностями поета й читача (онтологічний параметр історичної пам’яті). Звідси можемо передбачити, що синкретизм думки митця формується на передрефлексивному етапі. Проте Ірина Даниленко переконливо відповідає на питання діахронічного розвитку жанру, розуміючи “синкретизм” як рефлексивний процес. Тому можна говорити про те, що еволюційні характеристики молитовного жанру в монографії визначено чіткіше, ніж онтологічні.

Хотілося б також висловити думки щодо використання понять автором монографії. Дослідниця зберігає усталену в українському літературознавстві теоретичну позицію семантичної рівнозначності понять “релігійного”, “духовного” та “метафізичного” (12). Справді, “духовне” охоплює весь зазначений семантичний спектр. Проте термін “метафізична поезія” потребує прояснень. Оскільки метафізика – це філософська дисципліна, то концепт метафізичної поезії не може вважатися абсолютним синонімом до релігійної поезії. А належність метафізичного мислення до методу відмежовує метафізичну поезію від загального поняття духовної поезії. Метафізичність поетичної думки спостерігається в різних народів і в різні часи. Проте європейське літературознавство описує лише окремі метафізичні школи (наприклад, англійську, пов’язану з іменем Джона Дона; його поезія не тотожна з усталеними уявленнями про релігійну або

духовну поезію). До того ж термін “школа” ніколи не мав стосунку до духовної чи релігійної поезії. Уточнюючи вищезазначене поняття, ми аж ніяк не применшуємо важливості дослідження Ірини Даниленко.

У монографії знаходимо вдалі синтези візантійської, біблійної, фольклорної та західноєвропейської традицій. Цікаво й адекватно до історії українського християнства висвітлено тенденції давньоукраїнських поетів до аналогічного пояснення Св. Письма, що репрезентує метафізичне мислення авторів.

Важливим для розуміння молитовно-поетичного дискурсу українських митців є опис віршованих псаломних інновацій, серед яких належне місце відведено творчості Тараса Шевченка. Ірина Даниленко доходить слушного висновку про те, що саме Шевченко, увівши “високий” жанр псаломного парафраза в український літературний дискурс, зробив це “глибоко органічним для національної поезії, до того ж у період, коли Св. Письмо ще не було перекладене українською мовою” (273).

Прагнення автора поглибити усталені погляди на жанр молитви в українській поезії особливо помітне при розгляді творчості Тараса Шевченка. У “Давидових псалмах” Ірина Даниленко бачить “метаісторію України” й вказує на висловлені в циклі історіософські погляди поета. Справді, історіософія Шевченка набуває ознак національного прагнення істини, блага, краси. Однак “революційність” поета Ірина Даниленко пов’язує з “вірою митця в ідеальний соціум”. На нашу думку, Шевченкові не була притаманна віра в ідеальний соціум. Ми не вважаємо митця за ідеаліста й особливо ідеаліста соціального. Він завжди виявляв гірку іронію або жаль через недосконалість людини. Джерело “революційності” Шевченка можна було б убачати у притаманному поетові почутті духовної справедливості, підтвердження якому він знаходить у біблійному праві. Відповідно євангельський текст стає для Кобзаря авторитетом щодо моральних норм поведінки.

Загалом у системному аналізі літературного жанру молитви Ірина Даниленко слушно надає особливе місце поезії Т. Шевченка, який узагальнив попередній розвиток жанру й дав поштовх подальшому розвитку традиції літературної молитви. Виокремлюючи періоди в генезі молитовного жанру перед Шевченком (починаючи з літургійної поезії у східнослов’янській оригінальній книжності XI–XIII ст.) і після Шевченка, авторка

завершує розгляд специфіки літературної молитви прикладами творчості Є. Маланюка, Б.-І. Антонича, Л. Костенко, Д. Павличка, М. Матіос та ін. Отже, дослідниця діахронічно “зацентрує” розвиток жанру літературної молитви в Україні творчістю Шевченка, поглиблюючи розуміння світового генія поета.

Саме в текстах Кобзаря, як слушно зазначає авторка монографії, виявився найвищий синтез етичного й естетичного світовідчуття в національній поетичній свідомості. А жанр літературної молитви безпосередньо сприяє відповідному синтезу.

Оригінальність рецензованого дослідження полягає ще й у тому, що воно може стати приводом для полемічних роздумів. Зокрема, ми маємо інший погляд на трактування образу адресата вірша “Світе ясний! Світе тихий!..” Т. Шевченка.

Можна погодитись із тим, що креативною базою для створення вірша став церковний піснеспів “Свѣте тихій, свѣтые славы...” – гімн Ісусові Христу, написаний патріархом Софронієм (VII ст.). Проте від молитви Шевченко взяв тільки звертання “Світе тихий!”. Натомість зміст молитви і зміст поетового твору нічого спільного між собою не мають. І це очевидно, якщо прочитати текст молитви, наведений дослідницею на с. 169. Господь у вірші “Світе ясний! Світе тихий!..”, на нашу думку, постає не “ідеальним адресатом”, але відчуттям міри справедливості як істини, блага і краси. Відбувається гра слів “світло” і “світ”, що мають спільну етимологію, як указує автор монографії. Але далі це викликає в дослідниці відчуття парадокса (170), який полягає в тому, що “ідеальний адресат” – Господь нібито “сам потребує спасіння” й запрошується ліричним героєм до “активних революційно-реформаторських дій” (170). На нашу думку, це некоректне розуміння

релігійності Шевченка і його конкретного тексту. Національна свідомість поета не сприймає нав’язування рабства через чужий релігійний обряд і церковну політику (авторка слушно нагадує про обмеження ролі Церкви Петром I і про функцію офіційного православ’я як знаряддя русифікації в Україні (172)).

“Світе ясний! Світе тихий!” у Шевченка, на нашу думку, – це передусім національна духовна моральність, пов’язана зі Словом Христа, але не сам Ісус Христос. “Світе вольний, несповитий”, якого “оковано, омурано” “в своїй добрій, теплій хаті” перегукується зі “В своїй хаті своя й правда, / І сила і воля” (“І мертвим, і живим...”), де “своя хата” – це концептуальний образ утвердження української духовної свободи. А думка про те, що Шевченко міг би бачити Христа в ролі гайдамаки й очікувати від нього підтримки в тому, щоби “з багрянниць онучі драти, / Люльки з кадил закуряти, / Явленними піч топити, / А кропилом... / Нову хату вимітати!”, свідчить про неадекватне розуміння поета.

Наведені зауваження ми не розглядаємо в критичному контексті. Висловлені полемічні роздуми – наслідок живого діалогу, до якого пробуджує дискурс Ірини Даниленко. Рецензована книжка незаперечно постає важливим етапом у вітчизняному літературознавстві як щодо методу, так і щодо системного аналізу. Слід окремо наголосити на тому, що праця відкриває шлях до філософського й теологічного концептуального поглиблення засад теорії літератури. Це відповідає вимогам часу. Тому монографія Ірини Даниленко являє собою необхідне узагальнення в пізнанні української національної духовності.

Оксана Яковина

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ ЯРОСЛАВА ПОЛІЩУКА

Ярослав Поліщук. Пейзажі людини. – Х.: Акта, 2008. – 340 с.

Щойно видана монографія Я.Поліщука – це спроба розбудови цілком нових для української літератури альтернативних інтерпретаційних стратегій, пов’язаних із постмодерним досвідом реконструювання колоніальних парадигм культури. Як зауважує

автор, колоніальний чинник залишається досить сильним у сучасній культурній ситуації, “накидаючи їй тіні колоніальних версій та оцінок минулого”, що значно “проблематизує становлення відкритої і толерантної моделі гуманітарного знання”.